

PEDAGOGIK MAHORAT ASOSLARI

Kamalova Nilufar Abduxapizovna.

Toshkent pedagogika kolleji yetakchi o'qituvchisi

Annotasiya: *Ushbu maqolada pedagogik mahoratning zaruriyati va mohiyati, pedagogik mahorat komponentlari, pedagogik muomala haqida berilgan.*

Kalit so'zlar: *Pedagogik mahorat – педагогическое мастерство – pedagogical skill.*

Pedagogik qobiliyat–педагогическая способность – pedagogical ability.

Pedagogik muomala–педагогическое общение– pedagogical appeal.

Pedagogik faoliyat–педагогическая деятельность – pedagogical activity.

Pedagogik mahoratning zaruriyati va mohiyati.

Mustaqil O'zbekistonning kelajagi bo'lgan sog'lom avlodni tarbiyalash nozik, nihoyatda katta diqqat e'tiborni talab qiladigan jarayondir. Shunday ekan, tarbiyachi bolaning shakllanish jarayonini zo'r havas va sinchkovlik bilan kuzatish lozim. U pedagogik jarayonni boshqarar ekan, pedagogik bilim va mahorat egasi bo'lishi lozim.

Pedagogik mahorat tug'ma talant yoki nasldan – naslga o'tuvchi hususiyat emas, balki izlanish, ijodiy mehnat mahsulidir.

Pedagogik mahorat – yosh avlodga ta'lim tarbiya berishni yuksak darajada va doimiy ravishda takomillashtirib borish san'atidir.

Pedagogik mahorat asoslari fanining paydo bo'lishi buyuk pedagog A.S.Makarenko nomi bilan bevosita bogliq. U bolalar kalonnasidagi faoliyatida, yani faqat tarbiyasini emas, manaviy qiyofasini ham yo'qotgan bolalar bilan ishlab, ularning benihoya hurmati va ishonchiga sazovor bo'ldi. Shaxsiy tarbiyaviy usuli bilan butun olamga mashhur bo'ganligining o'zi ham A.S.Makarenkoning yuksak pedagogik mahorat cho'qqisiga erishganligining yaqqol dalilidir. A.S.Makarenko bo'lajak pedagog talabalik davridayoq pedagogik mahorat sirlarini o'rganishi zarurligini ta'kidlab, shunday deydi: «Tarbiyachi tashkil etishni, yurishni, hazillashishni, quvnoq, jahldor bo'lishni bilishi lozim, u o'zini shunday tutishi lozimki, uning har bir harakati tarbiyalasin.»

Pedagogik bilim va mahorat egasi bo'lgan pedagog avval, pedagogika fanining metagogik asoslarini, shaxs rivojlanishining qonuniyatlarini va omillarini, kadrlar tayyorlash milliy dasturining mohiyati, maqsad va vazifalarini bilishi darkor. Yosh avlodga ko'ngildagidek ta'lim – tarbiya berish haqida gap borar ekan, bu g'oyat murakkab va ko'p qirrali vazifani faqat malakali, pedagogik mahoratga ega bo'lgan pedagog osongina erisha olmaydi. Buning uchun tarbiyachilik kasbiga yani sog'lom avlodning chinakam murrabiy bo'lishiga havasi, ishtiyoqi zo'r , zamon talablarini tez va chuqur tushunadigan, o'zining ilmiy, ijtimoiy – siyosiy saviyasini, pedagogik mahoratini izchillik bilan amalga oshira boruvchi, bolalarni sevuchi, haqiqiy vatanparvar va mehnatsevar kishilargina erisha oladi. Pedagogik mahorat – o'z ustida ishlash, ijodir mehnatdir... Ta'lim va tarbiya jarayoni tas'irchanligining yanada yuksak bo'lishi avvalo o'qituvchining ilmiy salohiyatiga bolalar oldidagi obro'siga, shaxsiy sifatlariga, ilmiy istedodiga, va mahorati hamda bolalar bilan o'rnatgan do'stona munosabatiga bog'liqdir.

2. Pedagogik mahorat komponentlari.

Pedagogik mahorat bir qancha elementlardan tashkil topgan:

1. Pedagogning gumanistik (insonparvarlikka yo'nalganligi).
2. Ixtisos mutahassislikka doir bilimlar.
3. Pedagogik qobiliyat.
4. Pedagogik texnika.

Pedagogik texnikani egallash usullari.Taqdimot.

Pedagogik texnika bu o'qituvchining kasbiy va shaxsiy sifatlarining umumlashmasi bo'lib, uning bilimlari, ko'nikma va malakalaridir.

Tadqiqotchilarning fikriga ko'ra quydagi 4ta komponent pedagogik mahoratni asosini tashlik etivchu hisoblanadi:

1. Pedagog kasbiga sadoqat.
2. Pedagogning shaxsiy va kasbiy fazilatlarini to'liq egallashi.
3. Pedagogning ruxiy va psixologik tayorgalikka ega bo'lishi.
4. Pedagogning maxsus va ixtisoslikka oid ilmiy va na'zariy jihatdan bilim ko'nikma malakalarga ega bo'lishi.

Pedagogik mahorat bu pedagogning shaxsiy sifatlarining majmuyi, ilmiy texnik, pedagogik bilimlar hamda kasbiy ko'nikmalari va qobiliyatlarini yeg'indisidir.

Pedagogik mahorat samarasi, tarbiyachini pedagogik qobiliyati qay darajada shakllanganligiga bog'liqdir.Pedagogik qobiliyatlar – pedagogik mahoratga erishishning zaminidir. Pedagog qobiliyat - bu bolalar bilan

ishlashga ishtiyoq, bolalarga nisbatan muhabbat, ular bilan bo'lgan muloqotdan mamnun bo'lish bilan ifoda bo'ladigan shaxs sifatлари.

Qobiliyat faoliyat jarayonida paydo bo'ladi va rivojlanadi. Pedagogik qobiliyatni quyidagi turlari mavjud:

Bilish qobiliyati, tushuntira olish qobiliyati, kuzatuvchanlik qobiliyati, nutq qobiliyati, obro'tira qobiliyati, muomala qila olish qobiliyati.

Pedagogik qobiliyat va mahorat o'qituvchida osonlik bilan shakllanmaydi. Bu kasbni tanalgan kishi o'z maqsadiga erishish uchun uzluksiz o'qishi, o'rganishi va izlanishi, ijodiy mehnat qilishi, voqeylikni tez anglashi va o'z mehnatini mamlakat uchun qanchalik zarurligini chuqur his qilishi zarur.

Tarbiyachini pedagogik mahoratiga baho berishda uni ta'limni, tarbiyani qay darajada tashkil qila bilishi muhim ahamiyatga egadir. Mashg'ulotlarni qiziqarli, mukamamal tashkil etishi tarbiyachining birinchi navbatdagi vazifasidir. Yuqori o'tilgan mashg'ulotlar bolalar ongida uzoq saqlanadi. Buning uchun har bir pedagog yuksak kasbiy tayyorgarligi va yuqori ahloqiy fazilat egasi bo'lishlari darkor.

Pedagogik mahoratning asosiy tarkibiy qismlari

Pedagogik kompetentlik pedagogik mahorat tushunchasiga bog'liqligini N.V.Kuxarev shunday ta'riflaydi – psixologik – pedagogik tayyorligidan kelib chiqadigan o'qituvchi shaxsining aniq sifatlarining va pedagogik masalalarini eng samarali usulda yechadigan fazilatlar to'plami.

Kasbiy kompetentni, o'qituvchi faoliyatida ko'radi (M.K.Kabardov, A.I.Panarin) o'qituvchining tayyor bo'lishining eng muhim xarakteristikasi sifatida kommunikativ, tashkilotchilik, konstruktiv, yangiliklarni to'play olish va ularni o'z faoliyatida qo'llay olishga tayyor bo'lishi, A.I.Panarin fikricha pedagogik yangiliklarga ega bo'la olish bu pedagogning bilimlaridan ham muhimroqdir, zarur qobiliyatlarni, yangiliklarni shakllantirish va ularni boshqarish ko'rsatgichi bu – kasbiy kompetentlik.

“Kompetentlik” tushunchasining mohiyati. Inglizcha “competence” tushunchasining lug'aviy ma'nosi aynan “qobiliyat” ma'nosini ifodalasa-da, biroq, mazmunan faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalana olish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish mazmunini yoritishga xizmat qiladi.

“Kompetentlik” tushunchasi ta'lim sohasiga psixologlarning ilmiy izlanishlari natijasida kirib kelgan bo'lib, u noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o'zaro munosabatlarda yangi yo'l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda,

ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalikni yoritadi.

Kompetentlik – bu mutaxassisning shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatga ega kasbiy faoliyatni amalga oshirilishi uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning egallanishi hamda ularni kasbiy faoliyatda qo'llay olishi bilan ifodalanadi.

Kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim va malakalarni egallanishini emas, balki har bir mustaqil yo'nalish bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o'zlashtirilishini nazarda tutadi.

Kasbiy kompetentlik sifatleri. Mutaxassis qiyofasida namoyon bo'ladigan kasbiy kompetentlik o'zida bir qator sifatlarni qamrab oladi.

Kasbiy kompetentlik quyidagi sifatlardan tarkib topadi:

1. Ijtimoiy-huquqiy kompetentlik – ijtimoiy tashkilotlar va subyektlar bilan o'zaro munosabatda bo'la olish ko'nikma, malakalariga egalik, kasbiy muloqot va xatti-harakat uslublarini o'zlashtira olganlik.

2. Shaxsiy kompetentlik – doimiy ravishda kasbiy o'sishga erishish va kasbiy malakani oshirib borish, kasbiy faoliyatda o'z ichki imkoniyatlarini ro'yobga chiqara olish.

3. Maxsus kompetentlik – mustaqil ravishda kasbiy-pedagogik faoliyatni tashkil etishga tayyorlanish, odatiy kasbiy-pedagogik vazifalarni to'g'ri hal qilish va o'z mehnatining natijalarini real baholash malakasiga hamda mutaxassisligi bo'yicha yangi bilim, ko'nikmalarni mustaqil ravishda izchil o'zlashtirib borish qobiliyatiga egalik.

4. Texnologik kompetentlik – kasbiy-pedagogik bilim, ko'nikma va malakalarni boyitadigan ilg'or texnologiyalarni o'zlashtirish qobiliyatiga, zamonaviy didaktik vositalar (texnik vositalar va o'quv qurollari)dan foydalanish malakasiga egalik.

5. Tezkor harakatlana olish kompetentligi – favqulotda holatlarda (tabiiy ofatlar sodir bo'lganda, texnologik jarayon ishdan chiqqanda) va muammoli vaziyatlarda (pedagogik ziddiyatlar yuzaga kelganda) oqilona qaror qabul qilish, to'g'ri harakatlanish malakasiga egalik kabilar)ni samarali o'zlashtira olishiga yordam beradi.

Kasbiy kompetensiyaga ega mutaxassis:

- o'z bilimlarini izchil boyitib boradi;
- yangi axborotlarni o'zlashtiradi;
- davr talablarini chuqur anglaydi;
- yangi bilimlarni izlab topadi;
- ularni qayta ishlaydi va o'z amaliy faoliyatida samarali qo'llaydi.

Pedagogning kasbiy kompetentligi. O'qituvchilarning kasbiy kompetentligi pedagogik faoliyatning barcha tomonlarida: kasbiy faoliyatda, kundalik munosabatlarda, shaxsiyat rivojlanishida, mehnatning majmuy natijasida namoyon bo'ladi va uning barcha komponentlari shakllanganligini talab etadi.

Pedagogning kasbiy kompetensiyasi esa uning:

- o'quv va tarbiyaviy xarakterga ega muammolarni yechishda vaziyatga mos metod va usullardan samarali foydalana olish;
- ularni oqilona tanlay bilish;
- vaziyatga mos kelmaydigan metod va usullarni rad etish;
- masalaga tanqidiy yondasha olish kabi malakalarga egaligini ifodalaydi.

3. Pedagogik muomala.

Yosh pedagoglar, bo'lajak tarbiyachilar, birinchi bor ish boshlaganda pedagogik muomala muammosiga duch keladilar. Ularni qiynaydigan savol: "Bolalar bilan qanday muomalada bo'lish kerak?", "Nima uchun ular (bolalar) quloq solmaydilar?", "Qanday qilib hayajon va tortinchoqlikni yengsa bo'ladi?" va hokazo. Bu savollar bizni bir natijaga – pedagogik muomalani boshqara olmaslik degan xulosaga olib keladi. A.S. Makarenko shunday degan edi: "Amaliyotda men uchun: qanday turish, qanday yurish, ovoz ohangini qanday ko'tarish, kulish, qanday qarash kabi eng oddiy "arzimas" narsalar muhim rol qiluvchi vazifani bajaradi. Meni bunga hech kim o'rgatmagan, ammo bunga o'rganish mumkin va o'rgatish kerak, aslida shunga pedagogik mahorat bor va bo'lishi kerak".

Pedagogni bolalar bilan bo'lgan o'zaro munosabatida arzimas, narsani o'zi yo'q. qarash, ko'z tashlash, imo-ishora, ko'zning harakati bularning hammasi ahamiyatli, chunki biz oddiy muomalada emas, balki professional muomalada bo'lamiz.

Bolalar bilan muomalada bo'lish – bu doimo ijod qilishdir.

Birinchi ijodiy muomalada fikrlarni yetkaza bilish: yorqin obrazli tushunchalarni topa olish va o'z tinglovchisiga yetkazishdir. Ijodiy muomalaning yana bir ko'rinishi – bu shaxsni ko'z qarashidan, imo-ishorasidan tushuna olish. Bolani yuziga qarab, u bilan nima sodir bo'layotganini bilish – qanchalik muhimdir.

Ijodiy muomalaning yana bir ko'rinishi bu – ruhiy holatini boshqara olish mahoratidir. Tarbiyachi, pedagog o'z o'z his-tuyg'ularini boshqara olishi, hushchaqchaq, optimistic kayfiyatda bo'la olishi kerak.

Pedagogik muomalani tartibga solish metodlari.

1-bosqich. Rejalashtirish orqali muomalani modellashtirib olish. Ya'ni darsga tayyorgarlik ko'rish: dastur bilan tanishish, material tanlash, qo'llaniladigan metodlarni aniqlab olish va eng muhimi bo'lajak muloqotni oldindan o'ylab olish.

2-bosqich. Bolalar bilan to'g'ridan-to'g'ri, bevosita muloqotga kirishish. Bu bosqichda eng muhimi pedagog muloqotda tashabbuskor bo'lishi, vaziyatni o'z qo'liga olishidir. Bunga erishish uchun sinf bilan bo'lgan aloqada epchillik, ildamlilik ko'rsatishi kerak. Epchillik bilan tashkiliy ishlardan (salomlashish, o'tkazish va h.k.) ish jarayoni va shaxsiy muloqotga o'tishi kerak.

Muomala madaniyatiga e'tibor berish, nutqining ravonligi, tushunarli bo'lishi, imo-ishoralarni qo'llash, ko'z bilan ishlash va h.k.

Pedagogning tashqi ko'rinishi: ozodaligi, o'zini tuta bilishi, faolligi, hayrixoxligi, jozibaliligi va h.k.

3-bosqich - Muomalani boshqarish. Bu bosqichda tarbiyachi bir qator masalalarni hal etadi. Masalan muloqot orqali diqqani boshqaradi. Kimningdir diqqati bo'lindi. Uni qanday qilib o'qish jarayoniga qaytarish mumkin? Bunga albatta bolalarni qiziqtirish orqali muloqotga kirishish, baxs-munozara yuritish, muammoli vaziyatlar tashkil qilish, fikr almashish, har bir bolaga e'tibor berish, ularni mustaqil fikrlarini bilish, individual hususiyatlarini hisobga olish orqali erishish mumkin.

Shu bilan bir qatorda bola pedagogni, unga kerak bo'lgan hayrixox munosabatini his qilishdir. Bu juda muhimdir.

4-bosqich – bo'lib o'tgan muloqot analizi.

Pedagogning bolalar bilan bo'lgan muloqoti samarali, ijobiy bo'lishi va bolalarni o'zgaruvchan ruhiy holatiga to'g'ri kelishi uchun quyidagilar tavsiya etiladi:

- suhbatdoshingizga e'tiborli bo'ling;
- hotirani rivojlantiring (muloqot mavzusini esda tutish);
- bolalar bilan bo'lgan muloqotda kuzatuvchanlikni rivojlantiring;
- bolalarni tashqi hatti-harakatlarini (imo-ishora, turish holatlarini analiz qiling;
- muomala, muloqot jarayonida faqat suhbatdoshingiz haqida o'ylang.

Pedagogning yorqin, aniq nutqi, o'tilayotgan mavzuni obrazli, tasvirli ko'z oldiga keltira olish qobiliyati – pedagog uchun juda muhimdir. Aynan mana shu obrazli tasvirni muloqot orqali ko'z oldiga keltira olish qobiliyati afsuski hamma pedagoglarda ham rivojlanmagan, aynan shu qobiliyat esa pedagogik muomalaning samarasini oshiradi.

Pedagogning nutqi, so'zi bolani sezgi va idrokiga ta'sir etishi, tafakkur va hayolini o'stirishi, faoliyatda, izlanishda bo'lish hohishini uyg'otishi kerak.

Pedagogik muomala qilish uslubi:

1. Qiziquvchanlik negizida hosil bo'lgan ijodiy faoliyatdagi muomala.
2. Do'stlik negizidagi pedagogik muomala.
3. Muomala – distansiya (masofa, oraliq).
4. Umumiy, butun muomala uslubi.
5. Muomala – o'yinqaroqlik.

Muomala odobi o'z tabiati, mohiyatiga ko'ra ijtimoiy hodisadir. Ijtimoiy qonuniyatlar pedagogik jarayondagi muomala odobida namoyon bo'ladi. Pedagogik odob jamiyatda qabul qilingan ma'naviy, umuminsoniy va milliy axloqiy qadriyatlarga asoslanadi. Ijtimoiy munosabatlar pedagogik jarayonda qatnashuvchilar o'rtasidagi muomala odobini tartibga solib, boshqarib boradi.

Muomala odobi bevosita baho beruvchanlik xususiyatiga ham ega. Axloqiy baho esa kishilarning xulqini, xatti-harakatlarini nazorat qiladi, tartibga soladi. Muomala-munosabatlar kishi o'z xulqi va faoliyatida axloqiy printsiplar, qoidalar, talablar, an'analarga, urf-odatlariga qay darajada amal qilayotganiga qarab baholanadi.

Muomala odobining tuzilishi juda murakkabdir. U pedagogik faoliyatda sub'ekt-obe'ktmunosabatlari shaklida ifaodalanadi. Sub'ekt-obe'kt munosabatlari muallim o'zining professional burchini bajarayotganida o'quvchilar, kasbdoshlari, ota-onalar, jamoat tashkilotlarining vakillari bilan o'qituvchi o'rtasidagi aloqalarda vujudga keladi. U o'zaro hurmat darajasi, ishonch, talabchanlik, xayrixohlik tashabbuskorlik, o'zaro g'amxo'rlik, har birlarining inson sifatida qadr-qimmatini e'zozlash kabilarda namoyon bo'ladi. Ular o'qituvchining pedagogik faoliyatida boshqalar bilan muamalasining xarakterini baholashda xizmat qiladi. O'zaro ta'sirlar o'quv ishida, turmushda, dam olish paytlarida, oiladagi muomala-munosabatlarining xususiyatlarini aniqlashga imkon beradi.

Pedagogik jarayonning o'zida ham faoliyatning turli sohalarida turlicha muomala-munosabatlar mavjud. Masalan, o'quv ishlari sohasida, jamoat toashiriqlarini bajarishda o'quvchilar, bilan sinfdan tashqari ishlarda, dam olish paytlardagi muomala, shuningdek, o'qituvchining Vatanga, xalqqa bo'lgan munosabati o'ziga, xos xususiyatlarga ega. Uning mohiyati shundan iboratki, agar o'qituvchining bu muomala munosabati o'z professional vazifasini burchini bajarish jarayonida sodir bo'lsa, jamiyat o'qituvchining pedagogik kasbining ijtimoiy mavqeini, unga ma'lum bir huquq va vakolatlar berilganligini nazarda tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Azizxo`jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat – Toshkent; Nizomiy nomidagi TDPU 2006.
2. Maxsudova M.A. Muloqot psixologiyasi. Toshkent: Turon-iqbol, 2006.
3. Xoliqov A. Pedagogik mahorat. – T.: IQTISOD-MOLIYA, 2011.
4. Yuzlikaeva E.R., Madyarova S.A., Yanbarisova E.E., Morxova I.V. Teoriya i praktika obshey pedagogiki. – T., 2013